

RELIEF FROM CRIMINAL RESPONSIBILITY UNDER PART 4 OF ART. 212 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: SOME THEORETICAL AND LEGISLATIVE PROBLEMS

Starinets Evgeny Anatolevich,
Odesa State University of Internal Affairs
e-mail: unmgns@ukr.net

Abstract: The article discusses the theoretical and legislative problems of implementing and applying incentive norms for committing crimes in the field of economic activity. Attention is focused on a separate incentive criminal-legal rule of law for committing tax evasion, fees and other mandatory payments. It is determined that Part 4 of Art. 212 CC of Ukraine is a compromise norm which pleads not only to fill the state treasury with funds, but also to fulfill a preventive function in the field of taxation. It is proved that today there are theoretical and legislative problems regarding the proper application of exemption from criminal liability, specifically, compliance with certain general signs of exemption from criminal liability under Article 212 of the Criminal Code of Ukraine, such as “committing a crime for the first time”, “determining the severity” of the classification of criminal offenses.

Key words: fees, exemptions, tax evasion, taxes, criminal liability, incentive rule.

В останні роки в нашій країні спостерігається стійка тенденція до підвищення авторитету держави у сфері бізнесу і зміцнення економічної безпеки. Держава вишукує нові можливості ефективної протидії злочинності в господарській сфері, в тому числі за допомогою лібералізації та гуманізації кримінального законодавства.

Гуманізація законодавства зачіпаючи інтереси підприємців привела до появи в Кримінальному кодексі України статей, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів). Звільнення від кримінальної відповідальності є одним з інститутів кримінального права України, що застосовується вже майже століття в кримінальному судочинстві. Цей інститут виник як альтернатива покаранню та удосконалювався впродовж багатьох років.

Тобто значну перспективу впровадження заохочувального методу мають кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності [1, С. 5]. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності, поступово змінюється, і є досить ефективним інструментом кримінальної політики у протидії злочинам у сфері господарської діяльності, однак за умови, що поняття і призначення цього інституту правильно розуміється. Безпосередньо кримінальне законодавство не має на меті відплату, а основне його призначення – виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами.

Проблема злочинів у сфері господарської діяльності, зокрема оподаткування, у різні періоди розглядали такі автори, як П. П. Андрушко, В. І. Борисов, Л. П. Брич, Б. В. Волженкін, Н. О. Гуторова, О. О. Дудоров, О. Г. Кальман, М. Й. Коржанський, Я. М. Кураш, П. С. Матишевський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. І. Перепелиця, В. М. Попович, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Проблематику спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності досліджували українські та російські правники, серед них: Х.Д. Алікперов, Ю.В. Баулін, А.А. Вознюк, М.В. Григор'єв, О.С. Козак, О.В. Наден, Ю.А. Пономаренко, В.П. Тихий, Е.С. Тенчов, Г.О. Усатий, Н.Б. Хлистова та інші вчені. Натомість певні аспекти розвитку спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема звільнення від ухилення від кримінальної відповідальності у разі ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) висвітлені поверхово та потребують доопрацювання. Крім того, слід вказати й на те, що незважаючи на численність, теоретичну і практичну значущість праць із цієї проблеми, низка кримінально-правових положень, пов'язаних із доцільністю визначених ознак як умов звільнення її від кримінальної відповідальності, у тому числі при вчиненні злочину, передбаченого ст. 212 КК України, набули різного бачення як на рівні наукових дискусій, так і при застосуванні законодавства з причин останніх змін у законі.

Метою статті є визначення деяких теоретичних та законодавчих проблем під час застосування заохочувальної норми, передбаченої ч. 4 ст. 212 КК України.

Проблема вдосконалення заохочувальних кримінально-правових приписів за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності жваво дискутується в наукових колах [2, С. 49]. Висловлюється обґрунтована думка про необхідність розширення кола спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за господарські злочини взагалі [3, С. 53].

Слід вказати на те, що загальними підставами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності є звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачені в розділі IX Загальної частини КК. Їх застосування за вчинення злочинів у сфері господарської діяльності обмежується передумовами застосування – вперше вчинення злочинів невеликою тяжкості (ст. ст. 45, 46 КК) або невеликої чи середньої тяжкості (ст. ст. 47, 48 КК) та безпосередніми підставами звільнення від кримінальної відповідальності при позитивній посткримінальній поведінці особи. У теорії кримінального права вже вказувалося на обставини, що унеможливають застосування загальних видів звільнення за вчинення значної кількості злочинів у сфері господарської діяльності. Ці обставини зумовлені виключно державнопублічним характером зазначених злочинів, у структурі юридичних складів котрих зазвичай не виокремлюється потерпілий, не визначаються суспільно-небезпечні наслідки, що ускладнює звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям або примирення винного з потерпілим. Так, неможливе звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим при вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності, які завдають шкоди інтересам держави, значній кількості або невизначеному колу осіб.

З причин різного характеру злочинів кримінальним законодавством передбачено ряд статей із нормами, які забезпечують звільнення від кримінальної відповідальності у сфері господарської діяльності, зокрема ст. 212 КК України. Дана норма є компромісною, оскільки дозволяє особі, яка вчинила злочин, уникнути кримінальної відповідальності і отримати альтернативні заходи покарання, шляхом вчинення постзлочинних дій, спрямованих на відшкодування завданих збитків. Погоджуємося із думкою О. О. Дудорова, який зазначає те, що вказана норма покликана не лише виконувати цілком прагматичні завдання наповнення державної скарбниці коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платників податків і зборів, вирішення проблеми «рентабельності» кримінального переслідування злочинних порушень податкового законодавства, а й також виконувати у сфері оподаткування профілактичну функцію [4, С. 65].

За ч. 4 ст. 212 КК України передбачено те, що особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Отже, особа обвинувачувана у вчиненні злочину передбаченого ст. 212 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності при дотриманні таких умов: 1) скоєно злочин з передбаченого законом переліку; 2) сплачено податки, збори (обов'язкові платежі); 3) відшкодована шкода, завдана державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Слід відзначити, що введення даної статті, а саме виконання винним сукупності необхідних і достатніх умов (елементів), включених в конструкцію норми істотно спростило порядок звільнення від кримінальної відповідальності за скоєння злочину передбаченого ст. 212 КК України, а відповідно дозволяє уникнути застосування до винної особи примусових заходів кримінально-правового впливу. Однак вказана новела законодавця викликає чимало суперечок. В першу чергу щодо єдності у розумінні такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як «вперше вчинення злочину». Так як за загальними положеннями, які передбачаються Розділом IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» та відповідними статтями 44-49 КК України це одна з головних підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Отже, вперше вчинила злочин слід визнавати особу, що раніше не здійснювала злочинного діяння зовсім або хоча і здійснювала, але кримінально-правові наслідки його не збереглися, тобто минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49 КК України), терміни давності виконання обвинувального вироку суду (ст. 80 КК України), знята або погашена судимість (ст. 89, 91 КК України). Крім того, до осіб, які вперше вчинили злочин, відносяться і ті, які раніше звільнялися: від кримінальної відповідальності або покарання на підставах, передбачених ст.ст. 22, 45, 46, 47, 48, 97 КК України; від кримінальної відповідальності на підставі амністії; від покарання із зняттям судимості на підставі амністії та акту про помилування; від кримінальної відповідальності у випадках, спеціально передбачених примітками до відповідних статей Особливої частини КК України. Іншими словами, вперше вчинила злочин визнається особа, що раніше не судима (враховуючи тих осіб, щодо яких вирок суду не набрав законної сили), або особа, судимість з якої знята або погашена.

Недоліком зазначеного роз'яснення, на нашу думку, є можливість неодноразового звільнення від кримінальної відповідальності однієї і тієї ж особи за однією і тією ж підставою. Якщо врахувати, що позитивність посткримінального вчинку не завжди є наслідком каяття, а, навпаки, часом виступає як прагнення уникнути кримінальної відповідальності, то стане очевидно, що такі особи залишаються фактично безкарними за скоєне.

Тому вчинення нового злочину особою, раніше звільненою від кримінальної відповідальності, свідчить про недосягнення щодо такої особи цілей кримінально-правового впливу, і, отже, така особа потребує застосування до нього заходів кримінальної відповідальності. Більш того, факт вчинення зазначеною особою злочину може свідчити про необґрунтованість його звільнення від кримінальної відповідальності за раніше скоєний злочин

Слід вказати на те, що думки з приводу розуміння поняття «вперше вчинення злочину», різноманітні в теорії кримінального права, зокрема: одні науковці зазначали, що це особа, яка раніше взагалі не вчиняла злочин, передбачений ч. 1, ч. 2 або ч. 3 ст. 212 КК; інші вважали, що це особа, яка раніше вчинила податковий злочин, проте в установленому законом порядку, у т. ч. на підставі ст. 212 КК, була звільнена від кримінальної відповідальності; третя точка зору полягала в тому, що до осіб, які «вперше вчинили злочин», належать ті, в яких на момент вчинення ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) судимість за раніше вчинений злочин, передбачений будь-якою частиною ст. 212 КК, було знято або погашено в установленому законом порядку [5], згідно з четвертою позицією мова йде про особу, яку за раніше пред'явленим обвинуваченням судом було виправдано, а також про податкового правопорушника, поведінку якого суд пере kwalіфікував зі ст. 212 на ст. 367 КК [6, С. 200], тощо. Однак у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» №2756-VI від 2 грудня 2010 р. виключено із ч. 4 ст. 212 КК вказівку на вчинення злочину «вперше», яка до цих змін мала вирішальне значення для застосування ч. 4 ст. 212 КК. Крім того, законопроект [7] не передбачає зміну формальних і змістовних характеристик загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених чинним КК України, взагалі – сутності інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Згідно з Пояснювальною запискою до вказаного Законопроекту, для введення кримінального проступку в площину кримінального права пропонується: закріплене в ст. 11 КК визначення злочину трансформувати у визначення «кримінального правопорушення», єдиного як для злочинів, так і для проступків – «суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення»; у ст. 12 КК встановити види кримінальних правопорушень (поділ на кримінальні проступки та злочини) та надати їм визначення. Водночас склади кримінальних проступків запропоновано утворити за рахунок злочинів невеликої тяжкості. З цією метою в градації злочинів вилучити поняття злочин невеликої тяжкості, наділивши його ознаками кримінальні проступки [8]. У руслі запропонованого підходу реформування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності начебто формально зводиться виключно до заміни певних понять в ст. ст. 44, 45–49 КК України: «злочин» – «кримінальне правопорушення»; «злочин невеликої тяжкості» тощо. Однак Законопроектом про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень за № 7279 від 10.11.2017., якщо оцінювати його з позицій чинного КК України, передбачено і переведення певних злочинів із категорії невеликої тяжкості – в категорію середньої тяжкості, зокрема статті 212 КК України, що суттєво може вплинути на зміст кримінально-правового впливу на злочинність у площині застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [9]. Такий підхід на жаль не тільки не вирішує системних проблем, притаманних правовому регулюванню видів звільнення від кримінальної відповідальності на сучасному етапі, а навпаки може створити нові.

Отже вказані зміни дійсно можуть вплинути на законодавче виключення будь-яких припущень щодо можливості або навпаки не можливості застосування звільнення від кримінальної відповідальності відносно ч.1, 2, 3, ч. 4 ст. 212 КК. Ми згодні з думкою Хряпінського П. В., який вважає, що очевидно існує певна розбіжність між зазначеними приписами податкових злочинів та соціально-правовою природою заохочувальних норм Особливої частини КК. Єдиним виправданням такого стану речей може бути виключно прагматична спрямованість цих норм на наповнення бюджету коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансовогосподарської діяльності платника податків [10, С. 7] Крім того, на думку автора, звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які добровільно сплатили податки, збори, інші обов'язкові платежі до бюджетів чи державних цільових фондів або страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування у великому чи особливо великому розмірі буде ефективно сприяти повному відшкодуванню матеріальних і моральних збитків потерпілим від злочину, поверненню чималих коштів у сферу легального суспільного обігу, унеможливить їх злочинне використання, наприклад для фінансування тіньових, заборонених, фіктивних та інших суспільно небезпечних різновидів господарської діяльності [10, С. 8] Однак, на думку Дудорова О.О., ч. 4 ст. 212 КК відіграватиме роль своєрідного каталізатора податкових злочинів, адже особа, яка за законом неодноразово не карається за вчинене ухилення від сплати податків і зборів, схильна до того, щоб і надалі порушувати кримінальний закон [11, С. 26-61]. Адже, як вбачається ситуація яка склалася підтверджує проблеми у розуміння ч. 4 ст. 212 КК, що призводить до неоднозначного розуміння змісту звільнення від кримінальної відповідальності, існування дискусій із цього приводу та правомірної можливості застосування заохочувального положення до осіб, які вчинили злочин, передбачений ст. 212 КК.

Отже ми маємо у підсумку зазначити наступне: ч. 4 ст. 212 КК України є компромісною, оскільки дозволяє особі, яка вчинила злочин, уникнути кримінальної відповідальності і отримати альтернативні заходи покарання, шляхом вчинення постзлочинних дій, спрямованих на відшкодування завданих збитків. Крім того, вказана норма покликана не лише виконувати цілком прагматичні завдання наповнення державної скарбниці коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платників податків і зборів, вирішення проблеми «рентабельності» кримінального переслідування злочинних порушень податкового законодавства, а й також виконувати у сфері оподаткування профілактичну функцію.

Однак на сьогодні існують теоретичні та законодавчі проблеми щодо правильного застосування звільнення від кримінальної відповідальності, а саме відповідність окремим загальним ознакам звільнення від кримінальної відповідальності ст.212 КК України, таким як «вчинення злочину вперше», «визначення ступеню тяжкості» відповідно до класифікації кримінальних правопорушень. Вказані неточності та відсутність чіткості підстав виникло з причин реформування Кримінального кодексу України та прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України» №2756-VI від 2 грудня 2010 р., а також законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень за № 7279 від 10.11.2017, що потребує проведення відповідних наукових досліджень та аналізу правозастосування. На сьогодні єдиним виправданням такого стану речей може бути виключно прагматична спрямованість цих норм на наповнення бюджету коштами, розвантаження правоохоронних ресурсів держави, продовження нормальної фінансово-господарської діяльності платника податків.

References:

1. Borotba zi zlochyinnistiu u sferi pidpriemnytskoi diialnosti (kryminalno-pravovi, kryminolohichni, kryminalno-protsesualni ta kryminalistychni aspekty). Kh. : Pravo, 2001. 264 p.
2. Tykhyi V. P. Pytannia zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti pry vchynenni zlochyyniv u sferi hospodarskoi diialnosti. Problemy zapobihannia sluzhbovym zlochyynam u sferi hospodarskoi diialnosti : mater. nauk.-prakt. seminaru. [Kharkiv] 9 lyst. 2004 r. K. : Yurinkom Inter, 2005. P. 48–51.
3. Lemesenko O. M. Zvilnennia sluzhbovykh osib vid kryminalnoi vidpovidalnosti za vchynennia zlochyyniv u sferi hospodarskoi diialnosti. Problemy zapobihannia sluzhbovym zlochyynam u sferi hospodarskoi diialnosti : mater. nauk.-prakt. seminaru. [Kharkiv] 9 lyst. 2004 r. K. : Yurinkom Inter, 2005. P. 52–54.
4. Dudorov O. O. Problemy zastosuvannia i vdoskonalennia kryminalno-pravovoho kompromisu u sferi opodatkovannia. Prokuratura. Liudyna. Derzhava. 2004. №12. P. 64–75.
5. Khriapinskyi P. V. Zaokhochuvalni normy u kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy : monohrafiia. Kh. : Kharkiv yuryd., 2009. 448 p.
6. Dudorov O. O. Problemy kryminalno-pravovoi okhorony systemy opodatkovannia Ukrainy : dys. ... d-ra yuryd. nauk. : 12.00.08; Luhan. un-t vnutr. sprav. Luhansk, 2007. 513 p.
7. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen za № 7279 vid 10.11.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.
8. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62859.
9. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen za № 7279-1 vid 16.11.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62902.
10. Khriapinskyi P. V. Netsilove vykorystannia biudzhetykh koshtiv, zdiisnennia vydatkiv biudzhetu chy nadannia kredytiv z biudzhetu bez vstanovlenykh biudzhetykh pryznachen abo z yikh perevyschenniam: problema zaprovadzhennia spetsialnoho zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti. Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava. 2017. № 39. P. 4-10.
11. Dudorov O. O. Doktrynalne i sudove tlumachennia kryminalno-pravovoho poniattia «zmina obstanovky» (na prykladi zlochyynnoho ukhylennia vid opodatkovannia). Zakonodavstvo Ukrainy: naukovopraktychni komentari. 2005. № 6. P. 26–61.

Освобождение от уголовной ответственности по ч. 4 ст. 212 УК Украины: некоторые теоретические и законодательные проблемы

Старинец Евгений Анатольевич, e-mail: unmgns@ ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и законодательные проблемы реализации и применения поощрительных норм за совершение преступлений в сфере хозяйственной деятельности . Внимание сосредоточено на отдельной поощрительной уголовно-правовой норме за совершение уклонения от уплаты налогов, сборов и других обязательных платежей. Определено то, что ч. 4 ст. 212 КК Украины компромиссная норма которая призвана не только наполнять государственную казну средствами, но также выполнять в сфере налогообложения профилактическую функцию. Доказано то, что на сегодня существуют теоретические и законодательные проблемы относительно правильного применения освобождения от уголовной ответственности, а именно соответствие отдельным общим признакам освобождения от уголовной ответственности ст.212 УК Украины, таким как «совершение преступления впервые», «определение степени тяжести" по классификации уголовных правонарушений.

Ключевые слова: збори, звільнення, ухилення від сплати, податки, кримінальна відповідальність, заохочувальна норма.